

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری
پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
مدیریت تحصیلات تکمیلی
پژوهشکده تاریخ ایران

پایان نامه کارشناسی ارشد رشته تاریخ ایران اسلامی

عنوان پژوهش
جغرافیای تاریخی دُرُح

استاد راهنما
سرکار خانم دکتر نیره دلیر

استاد مشاور
جناب آقای دکتر محمدمیر احمدزاده

پژوهشگر
فداحسین خامس پناه

مهرماه ۱۳۹۴

ب

[تصویر برگه ارزیابی]

به نام خدا

واجب است از زحمات اساتید بزرگوار پژوهشکده‌ی علوم انسانی و مطالعات فرهنگی که از محضر آنها استفاده برده‌ام تقدیر و تشکر کنم. خصوصاً لازم است کمال تشکر خود را از سرکار خانم دکتر نیره دلیر که راهنمایی اینجانب را در این پژوهش بر عهده داشته‌اند و در طول این مدت همواره از رهنمودها و ارشادات علمی ایشان بهره‌مند بوده‌ام ابراز نمایم. از جناب آقای دکتر محمد امیر احمد زاده استاد مشاورم نیز بخاطر راهنمایی‌ها کمال تشکر را دارم. همچنین از جناب آقای دکتر مجتبی خلیفه که داوری این پژوهش را تقبل فرمودند صمیمانه تشکر می‌کنم. از همکاری‌های ارزنده‌ی آقای دکتر علیرضا ملایی توانی نیز کمال تشکر را دارم. از آقای علی نجف‌زاده که در تهیه‌ی برخی از اسناد این جانب را یاری کرده‌اند نیز تشکر می‌کنم. همچنین از مرکز اسناد آستان قدس رضوی به خاطر همکاری و ارائه اسناد تاریخی درح کمال تشکر را دارم.

از پسرمان احسان که در تحقیقات میدانی و تهیه عکس و همسرم که در تایپ پایان نامه مرا یاری کردند سپاسگزارم.

از آقای علی اکبر رضائی ساکن دُرُح که در تحقیقات میدانی بیشترین اطلاعات را به اینجانب عرضه کرده‌اند تشکر و قدردانی می‌کنم.

تقدیم به روح پدر و مادرم ...

چکیده

در این پژوهش جغرافیای تاریخی دُرُح از قرن پنجم تا عصر حاضر مورد بررسی قرار گرفته است. به منظور دست‌یابی به درک بهتری از تحولات ایجاد شده در طی این دوران، نیاز است موقعیت مکانی و نقش عوامل جغرافیایی در رویدادهای تاریخی بیش از پیش مورد توجه قرار گیرد. در این تحقیق نیز سعی شده است به تاثیر جغرافیای دُرُح در تحولات سیاسی، اقتصادی، فرهنگی، و اجتماعی آن و تاثیریکه در منطقه برجای گذاشته است پرداخته شود. روش انجام این پژوهش بر اساس روش تحقیق تاریخی با توصیف و تحقیقات میدانی و تحلیل داده‌ها و مطالب آن‌ها است. یافته‌های پژوهشی مشخص‌کننده‌ی این مسئله است که موقعیت خاص جغرافیایی دُرُح با داشتن آب دائم و مرتع مناسب و قرارگرفتن آن در مسیر شاهراه ارتباطی بین هرات و سیستان نه تنها بر شیوه زندگی، باورهای مذهبی و پراکندگی جمعیت و نحوه‌ی ساخت مسکن آن تاثیر داشته، بلکه در تحولات تاریخی، سیاسی، اقتصادی و فرهنگی منطقه قهستان نیز تاثیر شگرفی داشته است. اوج این تاثیرات در زمان حکومت اسماعیلیان بوده است که دُرُح بعنوان دروازه‌ی ورود آن‌ها به قهستان بدل گردید. با جدایی هرات از ایران و قرارگرفتن دُرُح در مرز ایران و افغانستان، علاوه بر اهمیت تجاری، این منطقه از نظر نظامی نیز اهمیتی بیش از پیش یافت و تاثیر گذاری آن در رویدادهای مرزی فزونی یافت.

واژه‌های کلیدی: دُرُح، جغرافیای تاریخی، اسماعیلیان، وضعیت فرهنگی - سیاسی - اجتماعی - اقتصادی.

فهرست مطالب

۱	فصل اول: کلیات تحقیق.....
۱-۱	بیان مسئله.....
۲-۱	سئوال‌های پژوهش.....
۳-۱	فرضیه‌های پژوهش.....
۴-۱	اهداف پژوهش.....
۵-۱	ضرورت انجام تحقیق.....
۶-۱	اهمیت انجام تحقیق.....
۷-۱	روش تحقیق.....
۸-۱	ساختار تحقیق.....
۹-۱	تعریف مفاهیم.....
۱-۹-۱	جغرافیای تاریخی.....
۲-۹-۱	چیستی جغرافیای تاریخی.....
۳-۹-۱	تأثیر جغرافیای تاریخی بر اقتصاد.....
۴-۹-۱	جغرافیای تاریخی و بررسی گذشته.....
۱۱	فصل دوم: جغرافیای تاریخی و سیاسی دُرُح.....
۱-۲	درآمد.....
۲-۲	موقعیت جغرافیایی و اقلیمی دُرُح.....
۳-۲	وجه تسمیه دُرُح.....
۴-۲	جغرافیای سیاسی دُرُح.....
۱-۴-۲	پیشینه تاریخی منصب کدخدایان در روستاها.....
۲-۴-۲	اهمیت ارتباطی دُرُح.....
۳-۴-۲	پیشینه‌ی تاریخی دُرُح.....
۴-۴-۲	دُرُح در زمان اسماعیلیان نزاری.....
۵-۴-۲	تأثیر جدایی هرات بر دُرُح- قرارداد ۱۸۵۷ پاریس.....
۶-۴-۲	استقرار اداره تذکره در دُرُح.....
۷-۴-۲	مزرعه‌ی چکاب- جداسدن بخش دیگری از کشور ایران (۱۳۱۴ ش).....
۸-۴-۲	تحولات دُرُح در دوران معاصر.....
۹-۴-۲	اهمیت جایگاه نظامی دُرُح.....

۳۲ ۲-۴-۱۰. دُرُح در دوران انقلاب اسلامی
۳۴ فصل سوم: جغرافیای فرهنگی و اجتماعی دُرُح
۳۵ ۱-۳. درآمد
۳۵ ۲-۳. شرایط فرهنگی و انسانی درح
۳۹ ۳-۳. تأثیر جغرافیای طبیعی بر خصوصیات مردم
۴۰ ۱-۳-۳. مسکن مردم دُرُح
۴۰ ۲-۳-۳. پوشاک مردمان دُرُح
۴۰ ۳-۳-۳. خرافه‌های جاری در میان مردم دُرُح
۴۱ ۴-۳. مراسم عروسی
۴۳ ۵-۳. عزاداری ماه محرم
۴۵ ۶-۳. آیین سوگواری برای متوفی
۴۵ ۷-۳. بازی‌های محلی
۴۵ ۱-۷-۳. توپ گال
۴۶ ۲-۷-۳. کُوپِیکا
۴۶ ۳-۷-۳. زیر اُستخوانک
۴۷ ۸-۳. مشاهیر و بزرگان
۴۸ ۹-۳. سیر تحولات آموزشی دُرُح
۵۰ ۱۰-۳. اوضاع بهداشتی دُرُح
۵۳ فصل چهارم: جغرافیای اقتصادی دُرُح
۵۴ ۱-۴. درآمد
۵۴ ۲-۴. تحولات کشاورزی
۵۹ ۳-۴. تحولات صنعتی
۵۹ ۱-۳-۴. وسایل صنعتی
۶۰ ۲-۳-۴. لباس و پوشاک
۶۱ ۳-۳-۴. قالی‌بافی
۶۱ ۴-۳-۴. ساختمان‌سازی
۶۲ ۵-۳-۴. حمل و نقل
۶۲ ۶-۳-۴. آسیاب‌ها
۶۲ ۷-۳-۴. معدنکاری
۶۳ ۴-۴. تحولات تجاری
۶۶ ۵-۴. استقرار گمرک

۶۷	۶-۴. وضعیت فعلی دُرُح و چشم‌انداز آینده آن.....
۶۸	فصل پنجم: نتیجه‌گیری
۷۲	فصل ششم: منابع و مأخذ
۷۳	۱-۶. کتاب‌ها.....
۷۳	۱-۱-۶. تاریخی.....
۷۴	۲-۱-۶. جغرافیایی.....
۷۴	۲-۶. اسناد.....
۷۴	۳-۶. تحقیقات میدانی.....
۷۵	فصل هفتم اسناد و تصاویر

فصل اول:

کلیات تحقیق

۱-۱. بیان مسئله

دُرُح بعنوان یکی از مناطق مهم در منطقه‌ی قهستان و شرق ایران همواره در طول تاریخ بعنوان بارانداز کاروان‌های تجاری از یکسو و به دلیل ویژگی‌های طبیعی و تاریخی خود بعنوان محلی جهت ساخت قلعه‌های نظامی، از اهمیت ویژه‌ای برخوردار بوده است. بر این اساس می‌تواند بعنوان مسئله‌ی تاریخی در پژوهش حاضر مورد ارزیابی قرار گیرد و در قالب این سؤال مطرح شود که جغرافیای دُرُح چه تأثیری بر نقش آفرینی تاریخی آن در عرصه‌ی اجتماعی، سیاسی، فرهنگی و تاریخی شرق ایران ایفا کرده است و اصلی‌ترین ادوار تحول این سرزمین در عرصه‌های مختلف را چگونه می‌توان دوره‌بندی کرد. مسأله‌ی اصلی در این تحقیق این است که موقعیت خاص دُرُح از داشتن آب دائم و قرار گرفتن آن در مسیر شاهراه ارتباطی بین هرات-فراه به سیستان و دارا بودن مرتعی وسیع به نام «تَگ»^۱ چه تأثیری بر تحولات فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و اقتصادی دُرُح و شرق خراسان داشته است. ثانیاً چه تأثیری بر نحوه‌ی ایجاد مسکن، باورها، آداب و رسوم و معیشت مردم داشته است.

۲-۱. سؤال‌های پژوهش

۱- جغرافیای سیاسی دُرُح چه تأثیری بر اوضاع سیاسی این منطقه‌ی مرزی در اعصار تاریخی داشته است؟

^۱ - تگ به علفزارهای باقیمانده از جنگل‌های قدیم گفته می‌شود که در آن‌ها تاق و گز و انواع گیاهان وجود دارند.

۲- جغرافیای اقتصادی منطقه چگونه در الگوی معیشت اقتصادی و شیوهی تولیدی مردمان آن اثر گذار بوده است؟

۳- جغرافیای اجتماعی چه جایگاهی در پراکندگی‌های جمعیتی، بافت شهری و روستایی و راه‌های ارتباطی درج ایفا کرده است؟

۴- جغرافیای فرهنگی در چارچوب اوضاع مذهبی-دینی، رسومات و باورهای فرهنگی چگونه منعکس گردیده است؟

۳-۱. فرضیه‌های پژوهش

فرضیه ۱: موقعیت جغرافیایی تاریخی و طبیعی درج و قرار گرفتن در مسیر ارتباطی در تحولات سیاسی و وضعیت اجتماعی، فرهنگی، جغرافیایی و اقتصادی آن تاثیر بسیاری داشته است.

- وجود قلاع اسماعیلی در این منطقه که نشان دهنده‌ی فعالیت گسترده‌ی اسماعیلیان در دوره‌ی میانه‌ی تاریخ ایران است
- تحولات سیاسی خارجی از جمله معاهده‌ی پاریس در سال ۱۸۵۷ که مرز ایران و افغانستان را دچار تغییر کرده است

فرضیه ۲: درج در مسیر تجارت میان هرات و سیستان و بیرجند می‌باشد که به منظور تداوم تجارت میان دو سوی مرز امنیت این منطقه حفظ شده است.

فرضیه ۳: تأثیر جغرافیای تاریخی درج بر تحولات فرهنگی اجتماعی از جمله نوع پوشش مردمان و بافت شهری، روستایی و کوچ‌نشینی و یکجانشینی و تحولات توسعه‌ی سبک زندگی که مجموعه این عوامل متأثر از جایگاه یا نقش جغرافیایی تاریخی بر دگرگونی‌های اجتماعی، اقتصادی و سیاسی این سرزمین است.

۴-۱. اهداف پژوهش

هدف‌های این پژوهش را می‌توان در دو حوزه‌ی کلان و خرد دسته‌بندی کرد.

۱- بر اساس الگوهای نظری جغرافیای تاریخی جغرافیای سیاسی منطقه شرق ایران با محوریت درج مشخص شود،

۲- بررسی سیر تحولات و تاثیرات موقعیت طبیعی و جغرافیایی دُرُح بر کشاورزی، صنعت، استخراج معادن، معیشت، تجارت و امنیت منطقه،

۳- بررسی سیر تحولات جمعیتی، توسعه بارکود شهری-روستایی و الگوهای فرهنگی مردمان منطقه‌ی دُرُح

۵-۱. ضرورت انجام تحقیق

با توجه به تأثیر موقعیت جغرافیایی هر منطقه بر تحولات و رویدادهای تاریخی آن، بررسی جغرافیای تاریخی و تأثیر آن بر گذشته‌ی هر سرزمین یکی از ضرورت‌ها است. بیشتر تحقیقات و رساله‌ها در این مورد مربوط به مناطق بزرگ بوده و کمتر در مورد محدوده‌های کوچک مثل دُرُح پژوهش و بررسی صورت گرفته است. ازسوی دیگر با گسترش تمدن جدید و توسعه‌ی مناطق مسکونی و دگرگونی‌های اقتصادی، سیاسی و فرهنگی مناطق، ساختارهای کهن و هنجارهای قبلی حاکم بر روابط افراد در تمام جنبه‌ها بسرعت در حال از بین رفتن است. لذا برای حفظ آثار تمدنی گذشته در حوزه‌های اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و سیاسی انجام این پژوهش لازم است. دُرُح بعلت وضعیت خاص جغرافیایی و بعنوان مسیر ارتباطی بین هرات، فراه و سیستان لازم است که نقش آن در تحولات تاریخی منطقه مورد بررسی قرار گیرد. وجود قلعه‌ی اسماعیلیه و نقش آن در ورود و استقرار اسماعیلیان در قهستان نیز لزوم پرداختن به تحقیق در این موارد را ضروری ساخته است.

۶-۱. اهمیت انجام تحقیق

در زمینه‌ی جغرافیای تاریخی دُرُح تاکنون تحقیقی صورت نگرفته است. پژوهش حاضر از طریق پرداختن به مباحث مختلف در حوزه‌های تاریخی، اجتماعی و سیاسی و انعکاس تحولات جدید در روستای دور افتاده‌ای مثل دُرُح، کمک شایانی جهت تقویت و غنای ادبیات تاریخی محل خواهد بود. همچنین این تحقیق می‌تواند الگویی باشد که محققین دیگری هم پژوهش‌های خود را معطوف مناطق کوچک و گمنام نمایند و یا در مورد خود دُرُح نویسندگانی جنبه‌های مختلف آن را مورد پژوهش و بررسی قرار دهند.

۷-۱. روش تحقیق

روش به کار رفته بر اساس روش توصیفی- تحلیلی می‌باشد که ضمن گردآوری داده‌ها و گزارش‌های تاریخی مربوط به جغرافیای تاریخی درح و استفاده از اسناد تاریخی، مشاهده، مصاحبه، و... تحولات اجتماعی، نظامی، سیاسی منطقه درح به بحث و توصیف و تحلیل داده‌ها پرداخته می‌شود.

بررسی منابع و مآخذ: با این که دُرُح بعنوان یک گذرگاه مهم همواره در حوادث و رویدادهای تاریخی مطرح بوده است ولی کوچکی منطقه مانع از مطرح شدن مستقیم آن در منابع تاریخی و جغرافیایی بوده است. در منابع و مآخذ موجود همواره بطور مختصر و حاشیه‌ای نامی از دُرُح برده شده است. تنها در زمان اسماعیلیان بعلت نقش مهم قلعه‌ی دُرُح در نفوذ و استقرار آن‌ها مطالب بیشتری در کتب تاریخی بیان گردیده است. نمونه‌ای از این منابع در ادامه مورد بررسی قرار گرفته است.

۱- تاریخ سیستان: [۶۹۵ ق] مهمترین ویژگی تاریخ سیستان اهمیت آن بعنوان تاریخ محلی است. مطالبی که در تاریخ سیستان نقل شده آمیخته‌ای از تاریخ باستانی ایران و داستان‌هایی از دوره‌های سلطه‌ی عرب و وقایع دوران خلفا تا جایی است که مربوط به سیستان و امیران آن می‌شود. سپس به تحولات بعدی سیستان می‌پردازد. در این تاریخ ضمن بیان رویدادهای سیستان از نقش دُرُح و ارتباط آن با بعضی از وقایع اتفاق افتاده مطالبی گفته شده است. تاریخ سیستان به سه قلم نوشته شده است که از هویت هیچ‌یک از سه مؤلف اطلاعی در دست نیست. این کتاب را ملک الشعرا بهار تصحیح و به چاپ رسانده است.

۲- پیراسته تاریخنامه‌ی هرات: نویسنده‌ی این کتاب سیف‌الدین محمد بن یعقوب سیفی هروی به سال ۶۸۱ق در شهر هرات متولد شده و تاریخ وفات او معلوم نیست. تاریخ تألیف این کتاب احتمالاً سال‌های ۷۱۸ تا ۷۲۱ق بوده است. این کتاب در ۱۳۸ فصل مرتب شده که بیست فصل نخست آن در بنیاد شهر هرات، احادیث نبوی(ص)، هجوم چنگیزخان و دیگر رخدادها تا روی کار آمدن خاندان کرت است. در ادامه، ۱۱۸ فصل دیگر رخدادهای گوناگون در زمان ملوک کرت است که از آغاز حکومت آن ۶۴۳ق تا سال شانزدهم حکومت ملک غیاث‌الدین را نوشته و از آن جمله ۳۹ فصل را به او اختصاص داده است. مؤلف در بیان احوال این خاندان افزون بر کارهای سیاسی و نظامی، به اخلاق و شیوه‌های زندگی و ادب و فرهنگ آنان نیز

پرداخته است. ارزش ادبی و تاریخی این کتاب آشکار است چه در روزگار دهشتناکی که مؤلف میزیسته، بسیاری از رخداد‌های پیچیده و جریان‌ات تاریخی شمال خاوری ایران را به چشم خود دیده است که این خود بر اهمیت این کتاب می‌افزاید. این کتاب سند گران‌بهای هرات در روزگار ملوک کرت به قلم یک مورخ معاصر آنان است که به سبکی دلپذیر نگارش یافته است. با توجه به پیوستگی رویدادهای هرات با مناطق اطراف آن درباره ارتباط دُرُح با این رویدادها مطالبی بیان گردیده است. در حقیقت در بسیاری از رویدادهای منطقه هرات دُرُح نیز شرکت داشته است.

۳- نزهة القلوب حمداله مستوفی که به سال ۷۴۰ تألیف شده از جمله چند کتاب نادری است که درباره‌ی جغرافیا و به زبان فارسی تألیف گردیده است. اولین بار نام دُرُح در این کتاب آمده است. این کتاب شامل مطالب ارزشمندی در خصوص راه‌ها، دیه‌ها، شهرها و روستاهای فعال ایران است. همچنین به مواردی مثل معادن و راههای کاروان رو اشاره کرده است. گای لسترنج خاورشناس مشهور در کتاب خود بنام جغرافیای تاریخی سرزمین خلافت شرقی از آن استفاده‌ی بسیاری برده است.

۴- تاریخ جهانگشای جوینی: این کتاب توسط علاءالدین عطا ملک بن بهاءالدین محمد جوینی در سالهای ۶۵۰-۶۵۸ق تألیف گردیده است که شامل تاریخ مغول، خوارزمشاهیان و اسماعیلیه می‌باشد. مولف کتاب در دربار ایلخانیان بوده و همواره به همراه هلاکو در لشگرکشی‌هایش در ایران حضور داشته و در عین حال به کتابخانه‌های قلاع اسماعیلیه نیز دسترسی داشته است. در نتیجه، تاریخ جهانگشا حاوی مطالب و اطلاعات ارزشمندی در خصوص موضوعات و اتفاقات دوره‌ی مغول و بخصوص ایلخانیان می‌باشد. از جمله درباره قلعه دُرُح و حملاتی که از سوی سلجوقیان و مغول‌ها به آن شده است، اطلاعات قابل توجهی ارائه داده است.

۵- تاریخ اسماعیلیه قهستان: با توجه به این‌که از ۱۰۵ قلعه اسماعیلیه تعداد ۷۰ قلعه آن‌ها در قهستان بوده است، قهستان یکی از بزرگترین مراکز و پایگاه‌های ایشان محسوب می‌شده است. این کتاب که توسط محمد فاروق فرقانی تألیف گردیده، یکی از مآخذ مهم درباره‌ی تاریخ، روند پیشرفت و عملکرد اسماعیلیان در قهستان است. نویسنده با تلاش فراوان و حتی بازدیدهای میدانی تمام ابعاد نظامی، سیاسی و مذهبی اسماعیلیان را از ابتدا تا پایان کار

آن‌ها بطور کامل بیان کرده و سپس به وضعیت جاری اسماعیلیان در زمان خود پرداخته است. از جمله راجع به استقرار اسماعیلیان در قلعه دُرُح و نقش این منطقه در تحولات بعدی مطالبی بسیاری بیان نموده است.

۶- یادداشت‌های محرمانه‌ی کنسولگری انگلستان در سیستان و قاینات: این کتاب حاوی گزارشات کنسولگری انگلستان در سیستان و قاینات در فاصله‌ی سال‌های ۱۹۱۷-۱۹۱۹ م (۱۲۹۵-۱۲۹۷ ش) و ۱۹۱۱-۱۹۰۹ م (۱۲۹۰-۱۲۸۸ ش) می‌باشد. اگر چه گزارشات از دیدگاه فردی انگلیسی نوشته شده ولی دقت و به روز بودن آنها مطالب مفیدی را درباره‌ی رویدادهای منطقه بدست می‌دهد. در مورد رویدادهای دُرُح نیز مطالب مهمی در این کتاب درج گردیده است.

۷- اسناد شخصی نصرت‌علی خامس پناه: با توجه به این که نامبرده از سال ۱۳۲۱ تا ۱۳۵۷ ش کدخدای کل منطقه دُرُح و لانو بوده است و تقریباً استقرار تمام نهادهای جدید در زمان وی صورت گرفته است. اسناد شخصی و مکاتبات وی در بررسی تاریخ معاصر دُرُح از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. این اسناد و مکاتبات حاوی اطلاعات و مطالب زیادی در مورد رویدادهای منطقه و نحوه‌ی استقرار نهادهای جدید بین سال‌های ۱۳۲۱ الی ۱۳۵۷ می‌باشد.

۸-۱. ساختار تحقیق

در این تحقیق ابتدا در فصل «کلیات تحقیق» به بررسی کلیاتی درباره این تحقیق پرداخته می‌شود که در نتیجه آن بیان مساله و فرضیه‌ها مورد تدقیق قرار می‌گیرد. در ادامه در فصل «جغرافیای تاریخی و سیاسی دُرُح» آشنایی اجمالی با جغرافیای تاریخی ارائه شده، سپس، جغرافیای تاریخی دُرُح مورد بررسی قرار می‌گیرد. در این فصل به نحو مفصلی رویدادهای تاریخی دُرُح واکاوی شده‌اند. فصل «جغرافیای فرهنگی و اجتماعی دُرُح» به شرایط فرهنگی و اجتماعی دُرُح می‌پردازد که در طی آن شرایط انسانی و تاثیرات جغرافیای محل بر روحيات، آیین‌ها، مسکن و مواردی از این دست مورد پژوهش واقع شده است. شرایط و تحولات اقتصادی دُرُح در زمینه‌های کشاورزی، صنعتی و تجاری موضوعی است که در فصل «جغرافیای اقتصادی دُرُح» به آن پرداخته شده است. در پایان، در فصل «نتیجه‌گیری» جمع‌بندی انجام این پژوهش بیان شده است. در فصل «منابع و ماخذ» عناوین

کتب و مقالاتی که در این تحقیق مورد استفاده قرار گرفته‌اند فهرست گردیده و در فصل پایانی به نحو مفصلی تصویر اسناد و عکس‌های گرفته شده از محل به نمایش در آمده است.

۹-۱. تعریف مفاهیم

۱-۹-۱. جغرافیای تاریخی

تحولات و رویدادهای تاریخی هر منطقه در بستر جغرافیای آن انجام می‌گیرد. در عین حال این اتفاقات متأثر از موقعیت جغرافیایی آن منطقه است. کارلی ریتر جغرافی دان آلمانی جغرافیا بدون تاریخ را کالبد بدون روح می‌داند. تاریخ بدون جغرافیا بمانند انسان بی وطن است که در چپ و راست حرکت می‌کند. جغرافیا صحنه‌ی تاریخ بوده و تاریخ نمایش این صحنه است.^۲ پیوستگی تحولات تاریخی به جغرافیای هر محل و تاثیر متقابل آن‌ها با یکدیگر باعث می‌شود که جغرافیای تاریخی به عنوان مطالعه بین رشته‌ای بین تاریخ و جغرافیا به بررسی تاریخ و جغرافیای یک ناحیه در ادوار مختلف تاریخی بپردازد. به عبارت دیگر ویژگی‌ها و تحولات جغرافیایی اعم از جغرافیای طبیعی، سیاسی و جمعیتی یک ناحیه در یک یا چند دوره مورد مطالعه قرار می‌گیرد.^۳ بطور کلی جغرافیای تاریخی را می‌توان تغییرات تاریخی یک محل با توجه به ویژگی‌های جغرافیایی آن دانست.

۱-۹-۲. چیستی جغرافیای تاریخی

همانطور که در بالا اشاره شد، جغرافیای هر محل بر تمام تحولات اقتصادی، سیاسی، امنیتی و فرهنگی آن تأثیر دارد. «جغرافیای تاریخی به افراد و جوامع قدرت می‌بخشد، به آنها این توانایی را می‌دهد تا نه تنها هویت تاریخی و جغرافیایی خویش را بشناسند و بفهمند، بلکه بر هویت‌های تاریخی و جغرافیایی دیگران نیز اشراف پیدا کنند.»^۴

^۲ - نخستین همایش ایران شناسی ۲۰ الی ۳۰ خرداد ۱۳۸۱، تهران (مقاله دکتر احمدیان) ص ۳۳
^۳ - نخستین همایش‌های جغرافیای تاریخ ۱۳ الی ۱۴ اسفند ماه ۱۳۹۳، تهران (مقاله واقف پیریف، ترجمه: فرشاد جعفری) ص ۳۸

^۴ - بیکر، آلن آ.، جغرافیا و تاریخ (پیوند مرزها) ترجمه ی مرتضی گودرزی، تهران پژوهشکده‌ی تاریخ اسلام ۱۳۹۲ ص ۳۴۶

۱-۹-۳. تأثیر جغرافیای تاریخی بر اقتصاد

اقتصاد و معیشت مردم متأثر از شرایط جغرافیایی محل زندگی آنها است. شرایط آب و هوایی خشک و نیمه خشک ایران، به علاوه گستردگی جغرافیایی همراه با نواحی بیابانی و کوهستانی وسیع، سبب نفوذ افکار قدسی نگرانه نسبت به آب، چشمه‌های آب، گیاهان و درختان خاص، در بین مردم بسیار از نقاط ایران شده است. جغرافیای اقتصادی بر این مسئله متمرکز می‌شود که فراهم بودن شرایط جغرافیایی ایران برای شیوه‌ی زیستی و معیشت روستایی-کشاورزی و کوچ نشینی-دامپروری، اکثر جمعیت کشور در آن مقطع زمانی را به این نوع حیات سوق داده که در نتیجه‌ی آن افکار و باورهای شبه مذهبی مرتبط با معیشت زراعت و شبنانی در عامه‌ی مردم زارع و شبنکاره شکل گرفته است.^۵

۱-۹-۴. جغرافیای تاریخی و بررسی گذشته

در جغرافیای تاریخی، گذشته هر منطقه بررسی شده و بر اساس آن چشم انداز آینده ترسیم می‌گردد. به بیان دیگر، در جغرافیای تاریخی، همانند تاریخ، پرسش‌هایی درباره‌ی گذشته مطرح می‌شود ولی بر خلاف تاریخ، اساساً پرسش‌های جغرافیایی را مورد توجه قرار می‌دهد. اما بر خلاف جغرافیای معاصر، به مسائل در باب مکان‌های گذشته می‌پردازد و نه مکان‌های موجود و در زمان حال. گرایش جغرافیای تاریخی، مسائل جغرافیایی است اما تمرکزش بر مسائلی در زمان گذشته در طول دوره‌ای از گذشته معطوف است. بنابراین جغرافیای تاریخی مطالعه جغرافیای گذشته است. با توجه به عرصه‌ی گسترده‌ی پرسش‌هایی که بطور کلی توسط جغرافی دانان مطرح گردیده است، به همان سان جغرافیای تاریخی بصورت اختصاصی در عرصه‌ی گسترده‌ای از پژوهش‌های مربوط به انتشار فرهنگی، بررسی می‌کنند، برخی دیگر روابط انسان‌ها را با محیط‌های طبیعی‌شان در گذشته مورد مطالعه قرار می‌دهند، گروهی ساخت چشم‌اندازها را پی می‌گیرند، یا معنای چشم‌اندازهای گذشته را رمزگشایی می‌نمایند و شمار دیگری به بازسازی جغرافیای مناطق یا مکان‌های گذشته می‌پردازند.^۶

در جغرافیای تاریخی تحولات جغرافیایی معین و در دوره زمانی مشخص مورد بررسی قرار می‌گیرد. «جغرافیا پذیرای زمان، و تاریخ‌ها در پی مکان هستند. اگرچه مورخ اصولاً با دوران و فرایند

^۵ - نخستین همایش ملی جغرافیای تاریخی ۱۳ الی ۱۴ اسفند ص ۳۵

^۶ - جغرافیا و تاریخ (پیوند مرزها) ص ۳۳۰ و ۳۳۱

رویدادها ارتباط دارد، اما همچنین باید با مسئله‌ی مکان هم روبرو گردد. البته مورخان، خودشان و موضوع مورد پژوهش‌شان را به شیوه‌های گوناگون معرفی می‌کنند. یک روش بر دوره‌ی زمانی مورد مطالعه تمرکز دارد. بنابراین، ما مثلاً با مورخان دوره‌ی باستان، دوره‌ی میانی و دوره‌ی جدید روبرو هستیم. روش دیگر مبتنی بر موضوع مورد بررسی است: از این رو مثلاً، مورخان سیاسی، اقتصادی و اجتماعی داریم. در عین حال، روش دیگری نیز وجود دارد که می‌کوشد این دو رویکرد را به هم در آمیزد.^۷

بطوری کلی جغرافیای تاریخی یک مطالعه‌ی بین رشته‌ای بین تاریخ و جغرافیا و تأثیر جغرافیای هر محل بر گذشته‌ی آن است. که به شرح کلیه‌ی تغییرات و دگرگونی‌های جغرافیایی اعم از طبیعی، سیاسی، اقتصادی و انسانی در طول تاریخ تا زمان حال می‌پردازد. در جغرافیای تاریخی پژوهشگر به انواع شیوه‌های معیشت و فعالیتهای اجتماعی انسانها در محدوده‌ی مورد نظر می‌پردازد، و علل جمعیت پذیری ویا مهاجرت از آن را بررسی می‌کند، و عوامل تأثیر گذار بر زندگی انسانها و عکس العمل انسانها در مقابل رویداد های مختلف را مورد بررسی قرار می‌دهد.

^۷ - جغرافیا و تاریخ (پیوند مرزها) ص ۲۹۹، ۳۰۰

فصل دوم:

جغرافیای تاریخی و سیاسی

درج

۱-۲. درآمد

در این قسمت موقعیت جغرافیایی و اقلیمی دُرُح و آب و هوای خشک آن، وجه تسمیه، پیشینه‌ی تاریخی و برخی مسائل سیاسی نظیر حضور اسماعیلیان در این منطقه و اوضاع دُرُح در زمان آنها بررسی شده است. در کنار این موضوعات به مسائل مهمی در دوره معاصر مانند جدایی هرات و چکاب و تاثیر آن بر دُرُح، تحولات آن در دوران معاصر، وضعیت فعلی، چشم انداز آینده و اهمیت جایگاه نظامی دُرُح مورد بررسی قرار می‌گیرد.

۲-۲. موقعیت جغرافیایی و اقلیمی دُرُح

دُرُح به مختصات: طول جغرافیایی ۳۰ و ۶۰، عرض جغرافیایی ۱۷ و ۳۲ و ارتفاع متوسط ۱۱۸۰ که در ۱۴۳ کیلومتری بیرجند و ۷۸ کیلومتری جنوب شرق سریشه قرار گرفته است.

موقعیت طبیعی دُرُح دشتی است و محصولات عمده‌ی زراعی آن گندم، جو، شلغم و زعفران است و محصولات عمده‌ی باغی آن انار و عناب است.^۸

^۸ - فرهنگ جغرافیای آبادی‌های کشور - استان خراسان جنوبی - شهرستان سریشه انتشارات سازمان جغرافیایی وزارت دفاع و پشتیبانی نیروهای مسلح ۱۳۸۸ ص ۴

جمعیت: مطابق آخرین آمار گرفته شده در سال ۱۳۹۴ (ش) از خانه‌ی بهداشت ۳۳۰۰ نفر می‌باشد.

منابع آبی دُرُح: منابع آبی این محل از چند چشمه تأمین می‌شود. سه چشمه‌ی عمومی به نام‌های گاری، پلنگ و گرمک که در مالکیت عموم مردم است مهمترین منابع آبی دُرُح را تشکیل می‌دهند. چشمه‌های گلستان، حوض ملا، سَرزه، چشمه شیردل، گُندر و خروس آباد مالکیت فردی دارند. یکی از مشخصات منحصر بفرد این چشمه‌ها این است که آب چشمه‌های اصلی همواره ثابت و برقرار است و با وجود خشک سالی‌های مکرر تغییری در وضعیت آبی آنها ایجاد نمی‌شود.

این امر باعث شده که این محل همواره دارای آب مصرفی کافی باشد که این خود در استمرار دُرُح بعنوان مسیر تجاری موثر بوده است. منبع تأمین آب دیگری که در این محل استفاده می‌شود در ناحیه غربی آن واقع شده که مرتع وسیعی به نام «تگ» آن را در بر گرفته است. این مرتع که باقیمانده جنگل‌های قدیمی است دارای تاق، قیچ، درمنه و گیاهان متنوع دیگری است. با توجه به موقعیت جغرافیایی خاص تگ، حوضه‌ی آبریز بسیار گسترده‌ای برای آن ایجاد شده است که موجب می‌شود در هنگام بارندگی حجم آب بسیاری به سوی آن گسیل شده و سفره‌های آب زیرزمینی آن را سرشار نماید. علاوه بر این، یک رود دائمی آب شور هم در آن جریان دارد. با این‌که بیش از پنجاه سال است که در تگ موتور آب حفر گردیده، کوچکترین نقصانی در سطح آب زیر زمینی آن ایجاد نشده است. آب مصرفی مردم از یک حلقه چاه که در تگ حفر گردیده تأمین می‌شود. البته اهالی محل برای آب آشامیدنی از چشمه هم استفاده می‌کنند.

مدار گردشی مصرف آب کشاورزی در دُرُح که از چشمه‌های عمومی تأمین می‌شود هر هشت روز یکبار است. این انتخاب بدین جهت صورت گرفته که بصورت طبیعی محصولات کشاورزی باید هر هشت روز یکبار آبیاری شوند. واحد تقسیم و مالکیت آب کشاورزی بر اساس فنجان است که هر فنجان معادل پنج دقیقه جریان آب است. است واحد تقسیم زمین قفیز است که هر قفیز ۱۱۰ متر مربع است. از آنجا که برای آبیاری هر قفیز زمین حدوداً نیم فنجان آب کافی است، معمولاً هر قفیز زمین را با نیم فنجان آب به فروش می‌رسانند.

از ویژگی‌های اقلیمی دُرُح وزش بادهای ۱۲۰ روزه در آن است. که از اواخر خرداد ماه شروع شده و تا شهریور ماه ادامه دارد. جهت آن شمال به جنوب است وزش این بادهای در آن واحد دو اثر متضاد و